

Գրումուէլի բառամէնդին գումարմունք մը, և Բրիտանական կղզեաց աշխարհացոյց մը : Այս գիւտններէն մաս մ'ալ ուրիշ տեղ զրուած էր, այսինքն չորրորդ յարկը : Բը կային նոյնպիսի շատ հետաքրքրական առարկաներ : Ինչպէս, Բարիզու յատակագիծ մը 1672 թուականին : Կեղտաց աշխարհացոյցն, որ Նաբուլէոն Գ. սկսել տուեր էր, Բը կը տեսնուի հին Գաղղիա յառաջ քան զարչաւանս Հռոմայեցւոց :

Աշխարհագրաց ժողովոյն գումարմանց դահլիճը (la salle des Etats), Բը որ նախագահն ու գործակիցքն կը նշուէին, կոնակի կողմը բոլոր պատին ընդարձակութիւնը ծածկած էր Գաղղիոյ տեղագրական մեծ աշխարհագրոյցն (grande carte topographique de France), որ գծագրեր են ճարտարապետ աշխարհագիրք և բարձրաստիճան (Etat major) զինուորական սպայք (1818-1875) : Իսկ դահլիճին չորս կողմը զրուած կային ճշդաշափ գործինքն

երկրագաշխութեան, տեղագրութեան, հարթաչափութեան, և այլն : Վարի կողմն ալ կարգաւ շարուած էին այն ամեն ազգաց զինանշանքն որ մասնակցեր էին աշխարհագրական այս մեծ հանդիսին :

Այս համառօտ ստորագրութիւնը բաւական գաղափար կու տայ ընթերցողաց այն հին ու նոր երկատիրութեանց որ կը զարդարէին աշխարհագրական գիտութեանց այս հանդէսը : Այն ամենայն ինչ որ հոն հաւաքուած էր՝ կը ցուցնէին այս տեսակ ծանօթութեանց կարևորութիւնը, որ մինչև հիմա իբր աննշան զանց առնուած էր : Այս հանգէսն ու ժողովը փոխեցին շատերուն գաղափարները, որ սխալ ըմբռնուէր ունէին այսպիսի առարկայից վրայ : շատերուն ալ ունեցած ծանօթութիւնները լրացուցին, և ամենուն փափագ բերին հիմնովին սովորելու գիտութիւն մը, որ մարդկեղէն ծանօթութեանց մէջ առաջին տեղի պիտի բռնէ :

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ ՊԱՐՄԿԱՍՏԱՆԻ ՎՐԱՅ

Ռուսիոյ աշխարհագրական ընկերութեան կովկասեան բաժինը իր Յիշատակարանաց (Mémoires) Թ հատորին մէջ (1875) շատ հետաքննական երկատիրութիւն մը հրատարակեց, որ է Շիրիքով գիտնականին ճանապարհորդութեան օրագրութիւնը, որ Ռուսիոյ կողմանէ անդամ էր այն Յանձնաժողովոյն, որուն յանձնուած էր ընդ մէջ 1849 և 1852 տարիներուն գծել սահմանն ընդ Թուրքիա և Պարսկաստան, որ այնչափ հակառակութեանց պատճառ եղած էր : Չորս տարի անընդհատ պարտեցաւ Պարսկաստանին արևմտեան մասին վրայ, երբեմն սահմանազլխի գծին վրայ, անգղիացի, տաճիկ և պարսիկ անդամոց հետ մէկտեղ, երբեմն ալ միայնակ ներքի կողմերը : Որով այ-

ցեղեց Մոհամմէրայի, Քարունի (Էւլէոս) գետաբերաններուն : անկէ անցաւ Արապիստան, Խուզիստան, Ֆարսիստան, Քուհիստան, մասնաւորապէս աւելի երկար կենալով Պէնտէր-Պուշիր, Շիրազ, Սպահան, Համաստան, Կրմանշահ, Վերջը դէպ 'ի հիւսիս դարձաւ սահմանազլխէն մինչև Տաւրիա, և Տրապիզոնի վրայէն վերադարձաւ յԵւրոպա :

Շիրիքով այս ճանապարհորդութեան մէջ շատ կարևոր տեղեկութիւններ հաւաքեց աշխարհագրական, պատմական, հնագիտական, ազգագրական, զորոնք վերջը կարգի դրաւ Կամոզով գիտնականը, որ արտաքին գործոց պաշտօնարանին մէջ արեւելեան Ռուսաւանարանին ուղղիչն է, և միանգամայն ընկերեց Շիրիքովի անոր պաշտա-

մանն ու ճանապարհորդութեանցը մէջ, եւ այն երկասիրութեան վրայ աւելցուց ոչ միայն ճիշդ և առատ ծանօթութիւններ ու ճոխ ցուցակներ, այլ նաև դեղեցիկ աշխարհացոյց մը Պարսկաստանի և սահմանակից երկիրներուն:

Այս հրատարակութեան մէջ այն գիտնականները Պարսկաստանի քանի մը կողմերը մանրամասնաբար կը ստորագրեն, և չատ մը տեղեկութիւններ կը սրբագրեն, որոնք մինչ վերջին ժամանակներն ուղիղ չէին գիտեր ուսումնականք: Օրինակի համար, Քարուն գետոյն ընթացքը. այս գետը Զէրտէ լեռնէն կ'ելլէ քանի մը մանր հեղեղներու հաւաքուած ջրերէն ձևանալով. հասնելով Սուսիանու կամ Ծօշի դաշտերը՝ բաւական մեծ գետ ձևացած կ'ըլլայ, և ճամբայ կը բանայ ժայռերու բաւիղի մը մէջէն, ու կ'ելլէ նեղ անցքէ մը Աբիլի հովտին մէջ, ուր կ'առնու լայն ու փառաւոր գետի ամէն մեծութիւնքը: Անկէ անդին նաւարկելի կրնար ըլլալ, թէ որ քանի մը ժայռ ու Շուաղէրի թումբը արգելք չըլլային անկողնոյն վրայ. յետ անցնելու Շուաղէր քաղաքին քովէն ու աւերակներու մէջէն, որոնք մնացորդ են հին քաղաքականութեան, Քարուն գետը կ'ելլէ Ահվազ հօն ետեւէ ետեւ չորս ճամբայ կը բանայ կարծրակուռ քարանց մէջէն. այս ճամբաներէն առաջինը ձևացած է հին

բերդի մը աւերակներով. երկրորդն՝ աւելի լայն է, և բաւական քարավազ մը կը կազմէ, որուն վրայ դուցէ ժամանակաւ կ'ամուրլ մը ձգուած ըլլայ, և հիմա բազմաթիւ ջրաղացներ կան. երրորդ ու չորրորդ անոցքերը քանի մը մէգր միայն ներս կը մտնեն գետոյն անկողնին մէջ և ճամբան ազատ կը թողուն նաւարկութեան: Ահվազի մօտ գետոյն լայնութիւնն է գրեթէ մէկ քիլոմէտր, և խորութիւնն է գոնէ երկու երեք մէտր:

Քարունը բոլոր իր ընթացիցը մէջ այնպիսի տեղերէ կ'անցնի՝ որոնք կը պահեն հին մշակութեան հետքը. ամեն կողմանէ իր մէջը կու գան ոռոգութեան ջրանցներ: Իր ամեն ճիւղիցը վրայ, յայտնի կը տեսնուին հետք ջրանցից, թումբերու, փականաց, յաւաջադէմ քաղաքականացեալ ժողովրդեան մը պիտոյիցն համար: Որով ըսել է թէ իր փանցը վրայ կը ծաղկէր երբեմն գործունեայ և եռանդուն ժողովուրդ մը, որ կրնայ հիմա ալ կանգնիլ: Այս բանիս համար Պարսից Շահին առաջարկութիւն մը ներկայացուեցաւ նաւարկելի ընել այս գետը, և չոգենաւուց կանոնաւոր ընկերութիւն մը հաստատել, որ կարող ըլլայ ծաղկեցունել երկրագործութեամբ և վաճառականութեամբ այսպիսի բարեբեր ու բազմամարդ երկիր մը:

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻՐ

Այն երկաթուղին որ պիտի կապէ կովկասեան դաւառները Ռուսիոյ կայսերութեան կեդրոնական մեծ դժերուն հետ, այսինքն Ռուսոյէն, Տոնի վրայ, մինչև կովկասեան մեծ շղթային լեռնանցից բերանը շինուած երկաթուղին, սկսաւ բանիլ մինչև վլատիկաւկաս: Առ այժմ 654 վերսդ է (694 քիլոմէտր), որ երազութեամբ աւելի քան երեք ա-

ւոր վաստակ կը ներկայացունեն. որով Բեդրպուրկ փոխանակ տասնըմէկ օր հեռու ըլլալու թիֆլիզէն, ու թաւուր ճամբայ կ'ըլլայ:

Յետ լմննալու այն դժին քննութիւնքն, որ պիտի միացունէ թիֆլիզ ու Պաքո, և պիտի լրացունէ արագ հաղորդակցութիւնն Սև ծովուն կազրից ծովուն հետ, կայսերական հաճութիւնն